

Türkiye'nin 2018 Krizi: Nereden Nereye?

Ali Rıza Güngen, Türk Sosyal Bilimler Derneği, e-posta: argungen@yahoo.com

2015 yılı sonundan itibaren ABD'de başlayan politika faizi artışları aralarında Türkiye'nin de olduğu ülkelere sermaye girişlerinin azalacağını ve uluslararası piyasalarda farklı bir döneme girilmekte olduğunu gösteriyordu. Bu koşullar altında 2016 yılındaki darbe girişimi sonrası Türkiye'de politika yapıcıların kredi genişlemesini destekleyerek yüksek büyümeyi sürdürme istekleri, küresel finansal koşullar kaynaklı sorunların ertelenmesini sağladı, ancak bu öteleme aynı zamanda sorunları ağırlaştırdı.

2017 yılında Türkiye yüzde 7,4'lük bir ekonomik büyüme yakalamış olsa da uluslararası alanda kredi imkânlarının zorlaşmaya başlamasıyla Türkiye'de faiz oranları kıpırdamaya başlamıştı. Devlet borçlanma limitinin aşılmasıyla iç piyasada faizler daha yükselirken Türk Lirası önceki yıllara nazaran hızla değer kaybediyordu. Bu kayıplar ilk sekiz ayda Liranın ABD doları karşısında değerinin yüzde 41'ini yitirdiği 2018 yılıyla karşılaştırılabilir boyutlarda görünmemektedir, ancak yine de hatırlatmak gerekirse 2016 Temmuz'undan 2017 yılı sonunda kadar Liranın ABD doları karşısında değer kaybı yüzde 20,5'i bulmuştur.

2017 yılında cari açığın finansmanında sıcak paranın payı da hızla artarken büyüme, niteliği nedeniyle, işsizliğin tek haneye indiği bir sonuç üretmemiştir. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarını çözemeyen ancak devlet destekli kredi genişlemesi ile bu sorunları öteleyen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin politikalarının sonuçları ve küresel finansal koşulların sıkışması adı verilen sürecin etkisiyle 2018 yılı başında iktidardakiler için zorlayıcı bir ortam söz konusuydu. Son birkaç yılda belirginleşen döviz-faiz kısılacından kurtuluş yolu görünmüyordu. Sermayenin başka ülkelere nazaran yeterince değerlendirilemeyeceği, borçların çevrilemeyebileceği düşüncesi ile birlikte sermaye girişlerinde yavaşlama gözlemlendi. Bu koşullar kendisini Türk Lirasının değer kaybının hızlanmasıyla gösterdi. Kurdaki değişim nedeniyle artan üretim maliyetleri 2017 yılı bitmeden çift haneye çıkmış olan enflasyonun özellikle Mayıs ayından itibaren hızla yükselmesini getirdi.

Nasıl geldik?

Mart, Haziran ve Ağustos aylarında Türkiye'den sıcak para çıkışı görüldü. Merkez Bankasının rezervleri bu aylarda hızla eridi. Giderek yükselen faizler kredi

çöküşüne neden oldu. Ağustos ayı bitmeden kredi piyasası kurudu. Kredi daralması Eylül ayında da devam etti. Liranın değer kaybının devamı döviz yükümlülüklerinin yerine getirilememesini ve hiper enflasyonu doğuracağı için Eylül ayında uluslararası yatırımcıların talepleri doğrultusunda radikal denilebilecek bir faiz artışı görüldü. Merkez Bankası bu faiz artışlarıyla, sıkılaştıran finansal koşullara karşın uluslararası finansal sermayeyi Türkiye'ye çağırıyordu. Eylül ayındaki artışın yüksekliği bu nedenle bir "kararlılık" göstergesi olarak sunuldu.

Ancak yüksek faiz ortamı, şirket iflaslarını ve konkordatoları artırdı. Şirketlerin düzenli borç yapılandırılmaları ve bu süreçte bankaların "stresten arındırılması" için kollar sıvandı. Yine de gerçekleşen sermaye çıkışı ve kredi genişlemesinin durması (hatta kredi daralması) 2018'in son aylarında ekonomik daralma görüleceğini açığa çıkardı. Daralmanın boyutları bilinmiyor. Ancak 20 Eylül'de açıklanan Yeni Ekonomi Programı'nın öngörülerine bakılırsa Türkiye ekonomisinin 2018'in son çeyreğinde sıfır büyümesi beklenebilir. Bu iyimser tahmine karşın uluslararası finansal kuruluşlar ve uluslararası derecelendirme kuruluşları son aylarda daralma beklediklerini açıkladılar. Üstelik bu kurum ve kuruluşlardan bazıları 2019'un ikinci yarısında hızlı toparlanma bekleyen ve arzulayan siyasal iktidarın tersine daralmanın 2019'un tamamına yayılacağını ima ettiler.

Kriz ortamında şirketlerinin borçlarının düzenli yapılandırılması, şirketlere yeni kredi kolaylıklarının sağlanması ve teşviklerin gözden geçirilmesi, kredi piyasasının tekrar canlanması için önlemler alınması gibi düşüncelere aynı zamanda klasik kemer sıkma programının unsurları eşlik ediyor. Yine YEP'in beklentilerinin gerçekleşmesi için Cumhurbaşkanlığı ve Bakanların kamu harcamalarında kısıntıya gitmesi, sosyal güvenlik alanında büyük bir kesintiye kalkışması ve ekonomik daralma koşullarında mucizevi denebilecek bir şekilde gelir artırması öngörülüyor. Bu tarz bir kısıntının yaratacağı tahribatı kestirmek ve krizi yönetme stratejisinin krizinin derinleşmesi anlamına gelip gelmeyeceğini söylemek mümkün değil. Ancak nereye doğru yol aldığımızı başka bir soyutlama düzeyinden tartışmak mümkün olabilir.

Nereye gideceğiz?

Kapitalist devlet sermaye birikiminin dinamiklerinin biçimlendirdiği birbirleriyle çelişen ve kısa erimli mücadelelerin (sınıf mücadelelerinin) vuku bulduğu ve şekil verdiği bir güç aygıtıdır. Neoliberal dönemde kitleleri parasal disipline tabi ve paranın temsil ettiği hayali cemaatin parçası kılmak gibi bir vazifenin taşıyıcısına dönüşmüştür. Farklı stratejilerden bahsedilebilse dahi Susanne Soederberg'in *Borç Refahı Devletleri ve Yoksulluk Endüstrisi* çalışmasındaki anlatımı takip ederek niteleyecek olursak dört ana eğilimden bahsetmek uygundur. Burada birbirlerine geçen ve birbirlerinden beslenen yöntemlerden bahsediyoruz.

Bir öncelik sıralamasına koymadan art arda getirirsek, neoliberal devlet ilkin enflasyonla mücadele adı altında parasal disiplin ve finansal istikrarın ön plana çıktığı (parasalcılık), ikincil olarak şirketlerin dizginsiz faaliyetlerinin refah yaratacağı düşüncesiyle dizginsiz piyasa ve şirket egemenliğinin teşvik edildiği (şirket refahı), üçüncü olarak yoksulların aktif işgücü politikaları adı altında çalışmaya zorlanması ve emek piyasasının yapısının değiştirilmesi uğraşlarının bir arada gözlemlendiği (çalışma refahı) ve son olarak borçlandırma ve finansal piyasaya içerilmenin hem bir telafi mekanizması olarak hem de piyasanın nimetlerinden faydalanmak üzere önceki üç unsuru tamamladığı (borç refahı) bir düzlemi ifade etmektedir.

Ancak devletin uyguladığı temel stratejilerin dayanakları ortadan kalktığında ne olur? Türkiye’de AKP döneminin neoliberal otoriterliğinin, farklı ülkelerdeki deneyimlere son derece benzer bir şekilde milyonları parasal disipline tabi kılma çabası bir yandan da devletin işlemlerinin parasal ve finansal disipline tabi kılınmasıyla birlikte yol almıştır. Bunun uzantısı olarak ve elbette Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının getirisi olan ve kur krizi şeklinde kendisini açığa vuran kriz, bahsettiğimiz neoliberal düzlemin birikimi sürekli kılmak ve koşullarını yeniden üretmek bağlamındaki faaliyetlerini sekteye uğratma ihtimali barındırmaktadır.

Bu noktada, eleştirel akademisyenlerin sıklıkla başvurduğu politik kriz ya da devlet krizi ifadelerinin verimsiz kaldığını eklemek gereklidir. Türkiye’de devletin şahsileşmesi, kurumların aşınması, kurumsal kapasite yetersizliği derinleşerek devam etmektedir. Ancak neoliberal devletin temel yönelimleri ve stratejilerinin krize girmesi, ancak ve ancak toplumsal mücadele aracılığıyla gerçekleşebilir. Bu bağlamda bilhassa son yıllarda aşikâr olan kurumsal kapasite yetersizliği ya da kurumsal aşınmanın değil, yapılandırılmış devletin işleyemeyeceği bir ortamın yaratılması ya da devletin yeni baştan yapılandırılması ihtiyacının hâsıl olması altında devlet krizi ifadesini kullanmak daha doğru görünmektedir. Ortada görünen çaresizliği kriz yönetiminin krizi olarak ifade etmek uygundur.

Ancak kriz yönetiminin krizi, ortada bir yönelim olmadığı anlamına gelmemelidir. Sadece birbirleriyle çelişebilen ve iyi düşünülmemiş önlem ve açıklamaları birbirlerine girmektedir. Sürüklenme nedeniyle iktidardakiler bir gün söylediklerini başka bir gün yutmaktadırlar. Bununla birlikte krize müdahale için bazı temel tepkiler verilmektedir.

Soruya geri döner ve yeniden formüle edersek şu geçici cevabı sunmuş oluruz: Türkiye’de nereye gideceğimiz sorusunun cevabı otoriter neoliberal devletin, kendisini tanımlayıcı olarak kullanabileceğimiz temel yönelim ve stratejileri bağlamında bir değişim gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlıdır.

Ekonomik krizin derinleşmesi sürecinde olmamıza karşın yukarıda bahsedilen tarzda bir emare yoktur. Parasalcılığa bakalım: Kredi genişlemesinin önemine olan inanç ve parasal disiplinin korunması ile enflasyonla mücadele şeklinde özetlenebilecek amaçlar ön plandadır. Şirket refahına bakalım: İşçilerin birikimlerinin banka ve şirket kurtarma için kullanılması denemeleri yapılmakta, şirketlerin zenginliği hepimizi zenginleştirmemiş olsa da borçlarının hepimizin borcu olduğu algısı yerleştirilmektedir. Çalışma refahına bakalım: Emek piyasasına müdahale anlamında bir yönelim değişikliğini şöyle koyalım, tam tersine aktif işgücü politikaları ve esnek emek piyasası düzenlemeleri için krizin bir fırsat sunduğu söylenmektedir. Bunlara karşın borç refahı kısmında bir sorun belirginleşmektedir. Nesnel olarak aksayan unsur hanelerin borçlarını çevirme sorunlarıyla ilgilidir. Bu durum finansal içerilmeye ket vurabilecek, borç aracılığıyla disiplin olanağını eskisi kadar güçlü olmaktan çıkartabilecek bir özellik sergilemektedir. Aynı zamanda hanelerin tüketim davranışlarındaki değişiklik ya da erteleme kaynaklı olarak tasarrufların piyasaya akması, şirketlerin emrine girmesi ve şirketlerin zenginliğinin sağlanması döngüsünü başlamadan zayıflatmaktadır.

Tam da bu nedenlerle, krize müdahale ya da krizle mücadele kredi piyasasını tekrar canlandırmak üzere önlemler, şirketleri desteklemek ve kurtarmak, “gecikmiş” emek reformlarını ısıtmak gibi temel tepkilerle özetlenebilir. Her bir alanda siyaset yapıcılarının kullanabileceği malzemeler bulunmaktadır. Şirketler için borç yapılandırma çerçevesinin bankaları zor durumda bırakması ihtimali karşılığında banka kurtarma planları ayrıntılandırılmaktadır. Yerel seçim nedeniyle ötelenmesi söz konusu olsa da rafa kalkmış kıdem tazminatı düzenlemeleri tekrar gündeme gelecektir. Kredi piyasasını canlandırmak ve öngörülebilirlik sağlamak üzere her gün olmasa da neredeyse her hafta yeni bir program açıklanmaktadır.

Türkiye’de mevcut kriz sırasında, yüksek faiz ve ekonomik daralma sürecinin yönetimi krizin gidişatına önemli etkide bulunacaktır. İç talebin bastırılması hanelerin tüketimlerini ertelemeleri ve 2018 sonunda beklenen ekonomik daralmanın birkaç çeyreği aşan bir resesyona dönüşmesi ihtimalini güçlendirecektir. Şirket iflasları ötelense de sermaye girişleri temposunda bir değişiklik gerçekleşmemesi ve talebin kısılmasına yol açacak müdahale yöntemlerinin benimsenmesi durumunda, 2019 başından itibaren reel sektörün borç çevrimi sorunlarının ağırlaşarak tekrar su yüzüne çıkması ihtimali bulunmaktadır.

Mevcut önlemlere bakarak krizin ağır bir maliyetle atlatılacağını şimdiden söylemek de uygun değildir. Kısa erimli önlemler, kısa erimli ve çelişkili mücadeleler önceden tasarlanmış sonuçları doğurmak durumunda değildir. Siyaset ve sınıf mücadelesinin sonuçları her daim açık uçlu ve kestirilemez bir özellik taşımaktadır. Kriz sırasında emekçinin hakkını korumak için söylenmiş bir söz dahi, bir an için sözün bastırıldığı bir bağlamdan kendimizi soyutlayabilirsek bile, sırf bu nedenle değerlidir.